

// RECENSIONS

MARTÍNEZ GALLEGO, FRANCESC-ANDREU; MARTÍNEZ SANCHIS, FRANCESC-TOMÀS:
1837-1977 *La premsa valencianista*, PUV, UPV, Universitat d'Alacant, Funda-
ció Irla, 2024, 612 pp., ISBN: 978-84-1118-488-5

Navegar per tipografies diverses, capçaleres creatives, il·lustracions úniques i portades genuïnes de la premsa valencianista durant 140 anys esdevé una travessia innovadora en la història del nostre periodisme. Un viatge tan enriquidor com necessari per a reivindicar l'immensa creativitat i compromís de la societat valenciana amb el seu país mitjançant la poderosa eina de la comunicació. Les 448 capçaleres recollides a *1837-1977 La premsa valencianista* constitueixen un valuós patrimoni cultural alhora que revelen la rellevància del valencià en l'estructura comunicativa del nostre territori, la qual també es mostra com un rellevant objecte d'estudi de les arrels de la identitat valenciana i de la idiosincràsia pròpia del periodisme del País Valencià.

Al timó d'aquesta ingent recerca, quadern de bitàcola per a desxifrar el valencianisme mitjançant la premsa escrita, han estat els investigadors Francesc Martínez Gallego, catedràtic de Periodisme de la Universitat de València, i Francesc Martínez Sanchis, periodista i historiador. Un total de 423 capçaleres editades al País Valencià —a València, 283 periòdics— i les altres 25 van veure la llum a ciutats com ara Barcelona, Buenos Aires, Ciutat de Mèxic, Còrdova, Madrid, Montevideo, París, Rosario, Santiago de Xile i São Paulo. Perquè, com expliquen els autors, els conreadors de premsa valenciana també es van expandir a altres territoris d'àmbit estatal, tot construint un *modus ridens* en origen valencià, alhora que a Amèrica Llatina, amb revistes de persones exiliades i emigrades, impregnades més de nostàlgia i estereotips que de reivindicació per la llengua o l'autogovern.

1837-1977 La premsa valencianista està coeditada per Publicacions de la Universitat de València, edUPV, la Universitat d'Alacant i la Fundació Irla, veritable promotora i germen d'aquesta publicació, arran la inauguració, el

2013, de l'exposició itinerant *Valencianisme republicà 1837-1977* al Centre Octubre de Cultura Contemporània, un projecte també amb vincles amb iniciativa digital del *think tank* impulsat Esquerra Republicana: *memoriavalencianista.cat*. Més tard, el 2018, quan el equip d'investigadors valencians bussejava en hemeroteques per a un projecte de la Institució de les Lletres Catalanes, Josep Vall va fer una proposta diferent: superar la concepció d'un registre de publicacions, per a desenvolupar un estudi més complet i contextualitzat a fi de contribuir a la construcció del concepte de valencianisme, tot incorporant premsa en valencià i castellà.

Així, sabem que aquesta ruta és extremadament genuïna, fruit d'una detallada planificació i estudi. Embarcar en aquesta publicació resulta aclaparador en molts sentits: per la seua extensió —612 pàgines—; la qualitat de l'edició gràfica amb el monumental recull de capçaleres a tot color i, sobretot, per la magnitud de la recerca realitzada, tot navegant per tants mars de publicacions diverses. Sense deixar de banda la significació d'aquest volum de premsa emmarcada en el valencianisme, realment inspirador per a comprendre i fer entendre la idiosincràsia i la rellevància històrica del periodisme valencià, precisament en un període que es correspon amb l'intent espanyol de forjar una consciència nacional unitària i única. Les publicacions valencianistes, com mostra aquest exhaustiu treball, fruit d'un estudi minuciós i sistemàtic, «van contribuir a la construcció de discursos de poder, però, molt més sovint, de contrapoder, vinculat a idees polítiques radical o al voltant de la identitat valenciana», com argumenten els autors.

Les cobertes d'aquest vaixell són morades, el color identificat amb la defensa de la igualtat de la dona, tanmateix, presenta una feble perspectiva de gènere. Molt comprensible la inexistència de perfils periodístics i polítics de dones, per la mateixa realitat històrica i l'exclusió de la dona en l'esfera pública, tanmateix, es troba a faltar una necessària reflexió, alhora que un esforç especial per donar visibilitat als noms femenins vinculats a la premsa valencianista. Una obra escrita per Francesc Martínez Gallego i Francesc Martínez Sanchis, prologada per Josep Lluís Gómez Mompart i Joan Manuel Tresserras, dedicada a Josep Lluís Bausset i Císcar, Josep Maria Soria Bessó i Josep Navarro Caba-

nes. L'extensa i meravellosa introducció de la publicació, la qual combina a la perfecció història i periodisme, només recull el nom de dues dones: Laura Pastor, detinguda entre Els Deu d'Alaquàs, i l'escriptora Maria Beneyto, les dues també destacades entre les trenta-una fotografies de persones d'aquest apartat.

Caracterització de la complexitat interna del valencianisme

Francesc Martínez Gallego i Francesc Martínez Sanchis reconeixen que aquesta obra és una aproximació històrica al sector de la premsa, alhora que constitueix també una caracterització de la complexitat interna del valencianisme. El grau de consciència nacional —o nacionalitària— valencianista en l'últim segle i mig no és gens fàcil d'esbrinar ni d'establir. Com asseguren entendre, malgrat les explicacions donades, el terme valencianista segueix tenint contorns difusos perquè sempre tindrà mirades polítiques que matisaran el seu contingut.

«El moviment genèricament valencianista no sempre tindrà una vocació d'activisme polític i cultural. El valencianisme no sempre serà nacionalista. En aquest llibre incorporem un bon nombre de periòdics que manifesten altres maneres de sentir la valenciania, és a dir, “la qualitat o fet de ser valencià” o el ‘caràcter o esperit propi dels valencians’», en paraules dels autors. Josep Lluís Gómez Mompart, catedràtic de Periodisme emèrit de la Universitat de València, i Josep Manuel Tresserras, professor de Comunicació a la Universitat Autònoma de Barcelona, comenten a la introducció que a l'obra es poden resseguir diverses expressions del valencianisme —o dels valencianismes. «A través de les seues publicacions el valencianisme mostra la seua pròpia complexa evolució recollint les seues connexions amb la resta de moviments socials, des dels sectors més elitistes i conservadors fins als corrents més populars lligats a la tradició del republicanisme», hi escriuen, tot conclouent que la publicació no sols estudia i recupera el valencianisme en general, sinó també el republicanisme valencià.

Un dels grans naufragis és l'existència de diaris en valencià que hagen pogut vertebrar el territori autonòmic. L'únic en la nostra llengua va ser *L'Ho-*

ra, el qual només va tindre una efímera vida al juny de l'assenyalat any 1936. La resta de publicacions són, en la seua majoria, de periodicitat setmanal (159, un 35,39%), mensual (60, el 13,39%), anual (79, el 17,63%) o amb tirades irregulars (82, el 18'3%), entre d'altres.

El buc insígnia de la premsa satírica

La classificació per matèries de les 448 capçaleres analitzades —algunes han hagut de restar a port, atesa l'absència de documentació— revela que el volum més elevat de premsa valencianista es dedica a la sàtira, tant política, literària, sicalíptica, etc: 124 publicacions, el 27,67%. Per exemple, els autors han reconegut que entre les moltes sorpreses d'aquest viatge, una va estar la quantitat de premsa satírica publicada al llarg del segle xx. Una producció molt genuïna, propostes que apel·len a l'humor i la diversió, tanmateix, sovint, difícils de llegir i comprendre en l'actualitat perquè estan molt vinculades al seu context. I també molt variant, segons la diversitat de corrents polítics.

El Mole inaugura la compilació de capçaleres. El mateix 1837, el primer de febrer, va veure la llum aquesta publicació satírica, de la mà de Josep Maria Bonilla, advocat valencià d'idees liberals, qui escrivia sota el pseudònim de *Nap-i-Col*. El jutge de Sueca Josep Bernat i Baldoví ho feia amb el nom de *Garrofa*, qui posteriorment va fundar *La Donsayna* (1844), la qual va tindre continuïtat en *El Tabalet* i *El Sueco*. *El Mole* va sorgir en plena Renaixença valenciana, moviment cultural que emprava les llengües vernacles, les quals havien perdut consideració de literàries per a convertir-les en vehicles de comunicació normalitzat a la premsa, la novel·la, la poesia o el teatre.

La publicació de Bonilla —esdevinguda la capçalera regular més antiga en valencià, amb la varietat popular de l'època, i en tot el domini lingüístic— naixia alhora que la Constitució del 1937, promoguda pel nou Partido Progresista, una norma que establia el jurat per als delictes d'impremta, temps de lluita entre el liberalisme i la contrarevolució, d'abolició dels senyorius i de subhastes dels béns desamortitzats.

La Conversació és, però, la prehistòria de *El Mole*, el col·loqui que en 1813 va rodar per valència, obra de Manuel Civera, conegut com el *Semolero*. I la qual va tindre una segona època entre 1821 i 1823. Els autors han considerat que són col·loquis, més que premsa, però que l'anticipen i serviren per a construir el model de premsa popular, molt vinculada a l'humor a través de la sàtira, els personatges d'extracció social diversa i amb vincles amb el liberalisme exaltat, «nítidament diferenciat del liberalisme burgés que tenia sant i senya la premsa política liberal feta en castellà», en paraules dels autors.

De les publicacions falleres de tendències progressistes a la premsa política

La segona de les categories més destacada en aquests 140 anys d'itinerari és la de festes, com ara les falles, les fogueres, les magdaleneres o les vicentines i el folklore en general: 75 capçaleres, el 16,74%. Les publicacions falleres, per exemple, eren de tendències progressistes, hui un model de publicació en extinció. Des de finals del XIX fins a la II República recollien articles sobre falles, esbossos de falles i col·laboracions d'escriptors i poetes, com va ser el cas de Joan Fuster al *Pensat i Fet* o Maximilià Thous. La tercera és la dedicada a política i partits polítics, amb 71 publicacions, el 15,84%; i en quart lloc, capçaleres de cultura, llengua o tradicions: 50 publicacions, el 11,16% de les analitzades. Altres de les temàtiques d'aquesta premsa valencianista són: literatura, ensenyament, emigració, humor, informació general i local, investigació, agricultura o excursionisme i ja, en menor presència: còmic, art, religió, sindicalisme, universitat, calendari comercial, divulgació científica i cooperativisme. *L'Estel de Castelló*, per la seua banda, és la revista degana de l'excursionisme, on el valencianisme es manifesta a través de l'estima de la terra i el paisatge, una tendència similar a la del Centre Excursionista de Catalunya, nascut el 1876.

Martínez Gallego i Martínez Sanchis fixen el 1906 com un any partidori de temps històrics. Fins a aquella data la premsa en valencià es definia pel valencianisme cultural, tanmateix, aquell any naix *Valencia Nova*, editada per la

Societat Valencia Nova, escissió de Lo Rat Penat, sota la influència del text del metge alaquaser Faustí Barberà titulat *De regionalisme i valentinicultura*. Una entitat reconvertida el 1808 en el Centre Regionalista Valencià i de la qual també va sorgir la Joventut Valencianista. El *periodich regionaliste quincenal* «fou el primer diari en vincular regionalisme cultural i una aspiració política concreta: l'autonomisme. En la seua primera època (1906-1907) a la seua portava duia el gravat “Vergonya eterna á aquells qui, despreciant son idioma, alaben lo dels altres. Dante”», comenten els autors.

I *Valencia Nova* va donar peu a altres periòdics que, abans de la Guerra Civil, van dibuixar les idees d'un valencianisme polític, «encara que titubejant i farcit de línies internes de fractura», afegeixen. Entre aquestes trobem: *Lo Crit de la Patria*, *Terra Valencianista*, *Renaiximent*, *Joventut Valencianista*, *Valencia*, *La Señera*, *Patria Nova*, *El Poble Valencià*, *El crit de la Muntanya*, *Ideal*, *Joventut Regionalista*, *Acció Valenciana*, *Avant*, *El Camí*, *Acció*, *Esquerra*, *El País Valencià*, *Timó* o *El Popular*.

Durant la Dictadura, valencianistes com ara Carles Salvador o Adolf Pizcueta, entre molts altres, van impulsar revistes literàries o erudites, com ara *Taula de Lletres Valencianes* o *Boletín de la Asociación Castellonense de Cultura*, respectivament. El fenomen més rellevant de l'època quant al conreu del valencià, com fixen els investigadors, són les publicacions satíriques, especialment, *La Traca* de València, dirigida per Vicent Miguel Carceller, i *El Tio Cuc*, d'Alacant, dirigit per Josep Coloma (una publicació que al 1932 va comptar amb Enric Valor). Amb la decadència de Primo de Rivera, les opcions polítiques nacionaistes intenten redefinir-se. El març de 1930 es funda Acció Cultural Valenciana, la qual va editar el setmanari *Acció Valencianista*.

Postguerra, exili i la troballa de la premsa clandestina

El franquisme va tolerar organismes com ara Lo Rat Penat o el Centre de Cultura Valenciana. Hi van aparèixer les editorials Torre (1943) i Sicània (1958), com també revistes literàries o artístiques, entre elles, *Esclat* o *Ribalta*. La con-

testació cultural a la castellanització és liderada per noms com ara Manuel Sanchis Guarner, qui publica *Gramàtica Valenciana* i, posteriorment, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés, Rafael Villar, Maria Beneyto o Santiago Bru i Vidal. *Sicània*, dirigida per Nicolau Primitiu Gómez Serrano, i *Valencia Cultural*, de la mà de Vicent Badia, van representar l'emergència d'un valencianisme d'arrels catòliques. Un nou valencianisme que també va ser impulsat per capçaleres com ara *Al Vent* i *Gorg*.

Una de les troballes d'aquesta recerca, una «autèntica sorpresa» per als investigadors, com han reconegut, va estar la premsa clandestina valencianista, la qual convida a futurs estudis. De 1966 a 1977 es van editar, almenys, 27 publicacions clandestines antifrancistes amb forta presència del valencià i gran diversitat ideològica. Les més nombroses, aquelles vinculades al comunisme (*Lluita*, *La veu del Camp*, *Cal Dir*, etc), també socialistes (*Lluita*, *Esquerra*, etc.); des del valencianisme cultural (*Parlem*); el carlisme (*Terra Ferma*); la democràcia cristiana (*Acció*); el republicanisme (*Marina Alta Republicana*); anarquisme llibertari (*Rotobator*); el moviment estudiantil (*Comissió Valenciana de Cultura*) o el sindicalisme obrer (*Unió i Lluita Obrera*). I en el camí cap a l'autonomia, com expliquen els autors, van caure les revistes *Dos y Dos* —la qual s'havia alçat el 1975 com a portaveu de les lluites de la Taula de Forces Polítiques i Sindicals del País Valencià—, *Cal Dir*, del PCPV, i *Valencia Semanal*, mentre que va poder continuar la revista *Saó*, fundada el 1976 per cristians progressistes valencianistes influïts pel Concili Vaticà II. Totes elles van patir amenaces i denúncies judicials de l'extrema dreta. En aquest període també va sorgir premsa valencianista econòmica, representada per *Camp Valencià* (1976) i *Vida Cooperativa* (1975).

Una publicació que crida la narrativa transmèdia i digital

L'extraordinària publicació 1837-1977 *La premsa valencianista*, la seua riquesa de recursos, la investigació i la rellevància de la premsa vinculada a la història del valencianisme criden a expandir aquesta obra cap a nous viatges

carregats d'aventura. Amb narratives transmèdia i, especialment, afavorir la seua difusió mitjançant eines digitals per tal de fer possible que els diversos públics, des d'estudiantat al personal dedicat a la recerca o la societat en general, troben accessible aquesta publicació i navegar de capçalera en capçalera a la descoberta d'illes desconegudes o ecosistemes sorprenents. L'obra, quasi enciclopèdica, crida a convertir-se en atractiu amarrador d'un port físic de paper des d'on emprendre aventures editorials a l'ecosistema afavorit per la convergència digital, des d'on activar la gamificació i la innovació de la disseminació del coneixement mitjançant, per exemple, els videojocs seriosos, tant de bo, amb més heroïnes periodístiques, per fer encara més atractiu aquest periple. Per tal que el viatge puga continuar i siga llarg, ple d'aventures, ple de coneixences.

MARIA JOSEP PICÓ GARCÉS
Universitat de València
m.josep.pico@uv.es